

Ἄρχιμ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΝΑΝΑΚΗΣ

**ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΓΕΝΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ**

Ἐκδόσεις «ΤΕΡΤΙΟΣ»
ΚΑΤΕΡΙΝΗ

Τίτλος βιβλίου:

«Ἐκκλησία Γένος Ἑλληνισμός»

Συγγραφέας: Ἀρχιμ. Ἀνδρέας Νανάκης

© «ΤΕΡΤΙΟΣ»

ISBN: 960-7297-69-5

Ἐπιμελητής ἐκδόσεως: Γιάννης Κ. Παπαχρόνης

Ἔκδοση 1η: Ὀκτώβριος 1993

Ἐκδόσεις «ΤΕΡΤΙΟΣ» Κων/νος Δ. Παπαγιαννούλης
Κολινδρού 8, 60100 Κατερίνη. Τηλ. 0351-22.098 καί FAX
Παραγγελίες Ἀθηνῶν: Τ.Θ. 14014, 11501 Ἀμπελόκηποι
Τηλ. 01-77.10.609 (κα Βουρβαχάκη)

Φωτοστοιχειοθεσία — Ἐκτύπωση Ὀφσετ «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ»
Ἀχελώου 6 — Τηλ. (031) 542.940 - 522.503 — ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Π. Γιαννούλης - Κ. Τσολερίδης

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΣΠΕΡΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ὁ ἔλληνισμός στήν ἱστορική του παρουσία, τήν ὁποία θά περιγράψω, ἐπιμένοντας σέ συγκρούσεις, διαφοροποιήσεις ἀνακατατάξεις καί ἔθνικες παλινδρομήσεις, γνωρίσματα κάθε ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ, ποτέ ὡς τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα δέν ἀγνόησε τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἐνσωμάτωσης στούς κόλπους του ἢ τῆς διάσωσης τῆς Μ. Ἀσίας, γιατί ποτέ ἕως τότε δέν ἔθεσε σέ ἀμφισβήτηση τήν Μεγάλη Ἰδέα.

Ὁ ἀρχαῖος ἔλληνικός κόσμος μέ τίς πόλεις - κράτη του ἀναπτύσσει τίς δραστηριότητές του καί καθορίζει τίς πολιτικές του ἐπιλογές γύρω ἀπό τοὺς ἄξονες τῶν δύο κυρίαρχων πόλεων - κρατῶν. Τῆς Ἀθήνας, ὅπου ἡ πόλη-κράτος ὑπάρχει γιά τόν πολίτη της καί τῆς Σπάρτης ὅπου ὁ πολίτης ὑφίσταται γιά τό κράτος. Οἱ διαφοροποιήσεις γύρω ἀπό τίς δύο κυρίαρχες δυνάμεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὡδήγησαν στήν Ἀθηναϊκή ἡγεμονία τοῦ 5ου αἰῶνα μέ τά λαμπρά ἐπιτεύγματα στόν πνευματικό καί καλλιτεχνικό χῶρο. Ὁδήγησαν ὅμως καί στόν Πελοποννησιακό πόλεμο μέ τήν κυριαρχία τῆς Σπάρτης.

Ἡ παρουσία στή συνέχεια τοῦ Μακεδονικοῦ ἔλληνισμοῦ μέ τή νεανική του ρωμαλεότητα πού προβάλει δυναμικά στό ἱστορικό προσκήνιο μέ τόν Φίλιππο καί τόν Ἀλέξανδρο, ἐπιφέρει μέ τήν σάρισα τήν πολιτική ἐνότητα τοῦ κατακερματισμένου καί ἀποδυναμωμένου ἔλληνικοῦ κόσμου.

Ὁ ἔλληνικός κόσμος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί τῆς Βαλκανικῆς ἐνοποιεῖται καί ὑπό τόν Ἀλέξανδρο κατακτᾶται ὅλη ἡ

Μ. Ἀσία καί ἡ Αἴγυπτος. Ἡ προσφορά τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπῆρξε καθοριστική, γιατί στήν αὐτοκρατορία του ἦταν κυρίαρχη ἡ παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί τά βασιλεία τῶν Πτολεμαίων, τῶν Σελευκιδῶν, τῆς Περγᾶμου, πού θά προκύψουν μετά τό θάνατό του, τό 323 π.Χ., εἶναι φορεῖς τῶν ἑλληνικῶν πνευματικῶν καί πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων. Ὁ τότε γνωστός κόσμος ἑλληνίζει. Μία τόσο ἰσχυρή καί δυναμική πνευματική καί πολιτισμική παρουσία τοῦ ἑλληνισμοῦ δέν μπορούσε παρά νά σωθεῖ διαχρονικά. Ἄν ὑφιστάμεθα ὡς λαός, ἐν πολλοῖς τό χρωστᾶμε στό δυναμισμό τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος διέδωσε τόν ἑλληνισμό στήν τότε γνωστή οἰκουμένη καί ἔτσι δημιούργησε σ' αὐτή τίς προϋποθέσεις νά ἑλληνίζει.

Ὅταν οἱ Ρωμαῖοι καταλαμβάνουν τόν ἑλληνιστικό κόσμο καί τό 146 π.Χ. τήν Ἑλλάδα, ἐπιβάλλονται βέβαια πολιτικά ἀλλά πνευματικά καί πολιτισμικά εἶναι δέσμοί της. Δέν εἶναι τυχαία ἡ ἀγωνία τῆς ρωμαϊκῆς διάνοησης νά προσπαθεῖ μέσα ἀπό συνεχεῖς συγκρίσεις ἑλληνικῆς καί ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας νά ἀποδείξει τήν ὑπεροχή της. Μέσα στή Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία θά γίνει ἡ συνάντηση Χριστιανισμοῦ καί Ἑλληνισμοῦ. *«Αὐγούστου μοναρχήσαντος ἐπί τῆς γῆς, ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων ἐπαύσατο».*

Ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου γίνεται στούς χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ πολιτική ἐνότητα καί ἡ *pacis romana* δίνουν τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις στούς Ἀποστόλους νά κινηθοῦν σ' ἕνα κόσμο μέ διευρυμένα σύνορα καί νά ἐπιτελέσουν τό σωτηριολογικό ἔργο. Παράλληλα ὁ κόσμος αὐτός βρίσκεται σέ πνευματική ἀποσύνθεση. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μέ ἀφορμή τόν βωμό στόν ἄγνωστο Θεό θά κηρύξει τόν Χριστό στούς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι ἀπογοητευμένοι ἀπό τόν δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου πολύ πρίν ἀπό τόν Παῦλο θά ἀναφωνήσουν μέ τόν Αἰσχύλο στόν «Προμηθεά δεσμώτη», *«τοιούδε μόχθου τέρμα μή τι προσδόκα πρίν ἄν θεῶν τις διάδοχος τῶν σῶν πόνων φανῆι, θελήσῃ τ' εἰς ἀναύγητον μομεῖν Ἄιδην κνεφαῖά τ' ἀμφί Ταρτάρου βάθῃ».* Ὁ ἑλληνισμός στά χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας στερεῖται πολιτικῆς ἐξουσίας ἔχει ὅμως τήν κυριαρχία τῆς πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς πα-

ρουσίας, χάρη στην όποία άργά αλλά σταθερά θά διαφοροποιήσει τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Τό γεγονός τής μεταφοράς τής πρωτεύουσας από τή Ρώμη στη Ν. Ρώμη - Κωνσταντινούπολη τό 330 από τόν "Άγιο καί Μέγα Κωνσταντίνο είναι μιά μεγάλη στιγμή γιά τόν έλληνισμό. Μέ έσωτερικές ανακατατάξεις, συγκρούσεις καί διαφοροποιήσεις ή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία θά μεταβληθεϊ σέ έλληνική καί στά ύστερά της χρόνια οί κάτοικοί της από φορεϊς του έλληνικού πνεύματος καί πολιτισμοϋ θά γίνουν φορεϊς έλληνικής έθνικης συνείδησης.

Ή πορεία ύπηρεξε άργόσυρτη αλλά σταθερή. Ή αυτοκράτορας καί ή ρωμαϊκή αϋλή έγκαθίστανται στην Κωνσταντινούπολη. Άλλά από τή μία πλευρά βρίσκεται ή Μ. Άσία μέ τή δόξα τής Μιλήτου, τής Έφέσου, τής Περγάμου, τής Σμύρνης καί τής Άλικαρνασσου καί από τήν άλλη πλευρά μεγαλειώδη προβάλλουν τά πολιτιστικά έπιτεύγματα τής κλασικής Άθήνας καί του χρυσοϋ αϊώνα του Περικλή. Ή πρώτη χαρακτηριστική κίνηση γίνεται από τόν αυτοκράτορα Ίουστινιάνο όταν στά μέσα του βου αϊώνα γράφει τίς Νεαρές του στην έλληνική, συνειδητοποιώντας τήν κυρίαρχη παρουσία του έλληνισμοϋ. «*Έκείνη γάρ (τήν έλληνικήν) κατά πάντων κρατεϊν καί κυρίαν εϊναι θεσπίζομεν διόπερ αυτήν καί προυθήκαμεν, καί ου πατρίω φωνή τόν νόμον συνεγράφαμεν αλλά ταυτηή δή τή κοινή τε καί Έλλάδι, ώστε, άπασιν αυτόν εϊναι γνώριμον διά τό πρόχειρον τής έρμηνείας*».

Στά χρόνια τής πρώτης περιόδου τής αυτοκρατορίας (330-641) θά έπιτελεστεϊ ή ρωμαλέα σύζευξη, μέσα από τή συνάντηση, του Έλληνισμοϋ μέ τόν Χριστιανισμό, καί θά δημιουργηθεϊ ή Ήορθοδοξία. Οί Πατέρες τής Έκκλησίας θά έπιτελέσουν αυτό τό μεγάλο έργο. Ή Ιωάννης ο Χρυσόστομος (345-407), ο Γρηγόριος ο Νύσσης (335-394), ο Μέγας Βασίλειος καί ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός πού σπούδασαν στην Άθήνα, έλαβαν από τόν έλληνικό κόσμο τή γλώσσα καί τή σκέψη καί καθοδηγούμενοι από τήν Έκκλησία άποσαφήνισαν τίς άλήθειες του χριστιανισμοϋ.

Τήν περίοδο αυτή δέν θά λείψουν οί συγκρούσεις, οί όποιες έξ αιτίας τής Θεοκεντρικής αντίληψης πού εϊχε ή αυτοκρατο-

ρία τῆς Κωνσταντινούπολης, διεξάγονται σέ θεολογικό επίπεδο. Μέ τίς θεολογικές ἀντιπαραθέσεις πού θά προκύψουν ἀπό τίς αἱρέσεις ἡ Ἐκκλησία συνέρχεται καί συνοδικῶς ἀποσαφηνίζει τά δογματικά ζητήματα. Στό χῶρο τῆς Μ. Ἀσίας, στήν Ἔφεσο, τή Νίκαια καί τή Χαλκηδόνα θά ἐκφραστοῦν οἱ δογματικές ἀλήθειες τῆς πίστεώς μας. Ὁ Ἕλληνισμός πνευματικά καί πολιτισμικά ἐξακολουθεῖ νά εἶναι κυρίαρχος καί κατά τή β' περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας (641-1204).

Ὁ Μέγας Φῶτιος (820-871), ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (759-826), ἡ Ἄννα Κομνηνή, ὁ Νικήτας Χωνιάτης, δεσπόζουν κατά τήν περίοδο αὐτή στήν αὐτοκρατορία ὅπου διεξάγονται συγκρούσεις γύρω ἀπό τό ζήτημα τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων. Στίς συγκρούσεις αὐτές ἡ Ἐκκλησία ἔρχεται σέ ἀντιπαραθεση μέ τήν πολιτική ἐξουσία καί κατορθώνει νά διατηρήσει τελικά τή λατρεία τῶν εἰκόνων. Καί κατά τήν περίοδο αὐτή συνεχίζεται ἀπό τήν Ἐκκλησία ἡ ἀξιοποίηση τῶν πνευματικῶν καί πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Ἕλληνισμοῦ γιά τήν ὀριστική ἀποσαφήνιση τῶν ὀρθοδόξων ἀληθειῶν. Ἡ ἀξιοποίηση αὐτή δημιουργεῖ μιᾶ οὐσιαστική σύνδεση τοῦ Ἕλληνισμοῦ μέ τήν Ὀρθόδοξία, ἡ ὁποία ὅμως εἶχε ξεκινήσει τήν προηγούμενη περίοδο. Οἱ πολῖτες τῆς αὐτοκρατορίας ἐξακολουθοῦν νά εἶναι πρῶτα Ὀρθόδοξοι, ἀναγνωρίζουν ὅμως καί τούς στενοὺς δεσμούς τους μέ τό Ἕλληνικό πνεῦμα. Κατά τήν γ' περίοδο (1204-1453) ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης χάνει σέ ἐδάφη κερδίζει ὅμως σέ ἐθνική αὐτοσυνειδησία. Μαζί μέ τήν ὀρθόδοξη συνειδηση τοῦ πολίτη, ἀναπτύσσεται καί ἡ ἐθνική του αὐτοσυνειδησία, πού εἶναι ὁ καρπός τῆς διαχρονικῆς παρουσίας τοῦ Ἕλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ἐκφράστηκε μέσα ἀπό τίς ἀνακατατάξεις πού ἡ Ἕλληνική σκέψη δέχτηκε κατά τή συνάντησή της μέ τό χριστιανισμό. Ἡ ἀργόσυρτη ἀλλά σταθερή πορεία τῆς Ἕλληνοποίησης τῆς αὐτοκρατορίας πραγματώνεται πλέρια κατὰ τήν περίοδο αὐτή. Ὁ ὀρθόδοξος πολίτης εἶναι πλέον Ἕλληνορθόδοξος καί ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης ἐνῶ ξεκίνησε ρωμαϊκή ἔχει πλήρως διαφοροποιηθεῖ σέ Ἕλληνορθόδοξη αὐτοκρατορία.

Οί δύο αυτοκρατορίες πού προέκυψαν μετά τήν άλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τούς Φράγκους τό 1204, ἡ αυτοκρατορία τῆς Νικαίας καί ἡ αυτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, βρίσκονταν στή Μ. Ἀσία καί ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας ἔλαβε πρῶτος τόν τίτλο "Ἕλλην Βασιλεύς. Τά δύο δεσποτάτα τῆς Ἡπείρου καί τοῦ Μυστρᾶ πού σχηματοποιοῦνται στή σημερινή Ἑλλάδα ἔχουν σαφέστατα ἑλληνορθόδοξη συνείδηση. Στό δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου ὁ ἀγιογράφος θά ζωγραφίσει στόν πρόναο τό Σωκράτη, τόν Εὐριπίδη, τό Σοφοκλῆ καί τό Θουκυδίδη, καί στό Μυστρᾶ ὁ πλατωνιστής Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων θά θελήσει τά πολιτικά του ὄραματα νά πραγματοποιθοῦν στά πλαίσια ἑνός ἑλληνικοῦ κράτους στά ὄρια ὅμως τῆς Βαλκανικῆς.

Γιά δευτέρα φορά, στίς ποικίλες διαφοροποιήσεις πού ὑπέστη ὁ ἑλληνισμός, δοκιμάζεται, σέ ἰδεολογικό ὅμως ἐπίπεδο, ἡ τύχη τῆς Μ. Ἀσίας καί τοῦ ἐκεῖ ἑλληνισμοῦ γιατί ὁ Πλήθων ἀδιαφορεῖ γι' αὐτόν. Ἡ πρώτη ἦταν τό 499 π.Χ. ὅταν, οἱ Ἴωνες κατά τήν Ἴωνική ἐπανάσταση, ζήτησαν βοήθεια ἀπό τούς Ἀθηναίους καί τούς Σπαρτιάτες, καί οἱ Σπαρτιάτες ἀδιαφόρησαν. Κυρίως ὅμως τό 479 π.Χ., ὅταν μετά τήν Μυκάλη, οἱ Σπαρτιάτες πρότειναν στούς Ἀθηναίους νά στείλουν τά καράβια τους καί νά μεταφέρουν τούς Ἴωνες στήν Ἑλλάδα, ἐνῶ αὐτοί ζητοῦσαν νά γίνουν μέλη τῆς Ἑλληνικῆς συμμαχίας. Νά θεωρήσουμε τυχαῖο τό γεγονός ὅτι καί στίς δύο περιπτώσεις ἡ ἀδιαφορία γιά τόν μικρασιατικό ἑλληνισμό προῆλθε ἀπό τήν Πελοπόννησο;

"Ἐκφραση τῆς ἀκμῆς πού στά ὕστερα χρόνια γνωρίζει ἡ αυτοκρατορία εἶναι καί ἡ σύγκρουση τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ μέ τόν Βαρλαάμ τόν Καλαβρό. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς συμπυκνώνει τήν πνευματική ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας καί γίνεται ἐκφραστής τῆς μυστικῆς θεολογίας καί τοῦ ἠσυχασμοῦ, τῆς προσέγγισης δηλαδή τοῦ Θεοῦ μέ τήν προσευχή καί τήν ἄσκηση. Ὁ Βαρλαάμ ὁ Καλαβρός ἐκφράζει τήν ἀναγεννησιακή σκέψη καί πιστεύει ὅτι ὁ Θεός κατανοεῖται ἀπό τόν ἄνθρωπο μέ τήν παιδεία καί τή φιλοσοφία.

Ρωμαλέα πνεύματα συστοιχίζονται καί μέ τούς δύο. Ὁ ἅγιος Φιλόθεος ὁ Κόκκινος, οἱ Νεῖλος καί Νικόλαος Καβάσιλας ἐκφράζουν τήν κίνηση τοῦ ἡσυχασμοῦ, καί οἱ Γρηγόριος Ἀκίνδυνος, Νικηφόρος Γρηγοῦρας, Δημήτριος Κυδώνης τήν κίνηση τοῦ ἀντιησυχασμοῦ.

Ἡ πτώση τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινούπολης συνυφαίνεται μέ τήν σύγκρουση τῶν ἐνωτικῶν καί τῶν ἀνθενωτικῶν. Οἱ ἐνωτικοί μέ ἐπικεφαλῆς τόν Βησσαρίωνα ἐπιδίδωκαν τήν διάσωση τῆς αὐτοκρατορίας μέσα ἀπό τή συνεργασία μέ τή Δύση καί τόν πάπα. Εἶναι σαφές ὅτι τό ὀρθόδοξο φρόνημα σ' αὐτούς ἔχει ὑποχωρήσει, μπροστά στήν ἀνάγκη γιά τή σωτηρία τῆς Κωνσταντινούπολης. Στούς ἀνθενωτικούς μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἅγιο Μάρκο τόν Εὐγενικό ἐπίσκοπο Ἐφέσου ἐκεῖνο πού προεῖχε ἦταν ἡ διάσωση τῆς πίστεως καί ἡ διατήρηση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Οἱ ἀνθενωτικοί καί οἱ ἀντιησυχαστές εἶναι προσανατολισμένοι πρὸς τήν Δύση καί θεωρητικά τό ἐθνικό πρόβλημα προέχει τῆς Ὁρθοδοξίας, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἐνωτικούς καί τούς ἡσυχαστές, ὅπου ἔχουμε ἕνα σαφέστατο προσανατολισμό πρὸς τήν Ἀνατολή, ἀποστροφή πρὸς τή Δύση καί τό πρωτεύον ζήτημα γι' αὐτούς εἶναι ἡ διάσωση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Παρόλες ὁμως τίς συγκρούσεις καί τίς ἀντιθέσεις τῶν δύο τάσεων πού παρουσιάζονται στά ὕστερα χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινούπολης ὁ μικρασιατικός ἑλληνισμός δέν κινδυνεύει. Τόσο οἱ ἀνθενωτικοί, φορεῖς τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας τῆς Ἀνατολῆς, ὅσο καί οἱ ἐνωτικοί, δέσμιοι τῆς νοησιαρχίας τῆς Δύσης, ἐνδιαφέρονται γιά τό ζωτικό χῶρο τῆς αὐτοκρατορίας, τή Μ. Ἀσία καί τή Βαλκανική, μέσα στόν ὁποῖο ἀναπτύσσουν τίς ἀπόψεις τους καί διεξάγουν τίς ἀντιπαράθεσεις τους.

Τό 1453 ὁ ἑλληνορθόδοξος κόσμος τῆς αὐτοκρατορίας ἀλλά καί οἱ ἄλλοι ὀρθόδοξοι λαοί τῆς Βαλκανικῆς βρίσκονται κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τῶν Ὀθωμανῶν. Στή νέα αὐτή ἱστορική πραγματικότητα ὁ ρόλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι καθοριστικός. Ἀναλαμβάνει ἕνα τιτάνιο ἀγῶνα γιά τή διατήρηση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως στό ποίμνιό του. Κάτω ἀπό

τήν Ὀθωμανική κυριαρχία, ἡ ἔθνική αὐτοσυνειδησία τῶν Ἑλληνορθόδοξων, ἀλλά καί τῶν Σέρβων, τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ἀλβανῶν πού εἶχε ἀναπτυχθεῖ στά ὕστερα χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας, δίνει τή θέση της στό ὀρθόδοξο φρόνημα καί ἡ ὀρθόδοξη συνείδηση εἶναι κυρίαρχη σ' ὄλους τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὅποιοι ὡς Ρωμιοὶ πλέον συσπειρωμένοι γύρω ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀγωνίζονται γιὰ νὰ διασώσουν τὴν πίστη τους καί μαζί μ' αὐτὴ τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καί τίς παραδόσεις τους, τὰ συστατικά δηλαδή στοιχεῖα πού τοὺς διαφοροποιοῦν ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους. Ὁ Πατριάρχης ὡς Ἐθνάρχης, θρησκευτικὸς δηλαδή καί πολιτικὸς ἀρχηγὸς ὄλων τῶν ὀρθόδοξων Ρωμιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀξιοποιεῖ τὰ προνόμια πού τοῦ ἔδωσε ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητῆς καί διατηρεῖ ἔτσι τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ Γένους τῶν Ρωμαίων. Υἱοθεσίες, διαθήκες, διαζύγια, κληρονομικὲς ὑποθέσεις διευθετοῦνται ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη, πού τὸ Πατριαρχεῖο ἐκλέγει σὲ κάθε νευραλγικὸ κέντρο τῆς ρωμιοσύνης. Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε καθοριστικὸς στὴ διάσωση τοῦ Ὀρθόδοξου φρονήματος στὴν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Μὲ τὰ ζωντανὰ πρότυπα τῶν νεομαρτύρων ἀντιστέκεται στοὺς ἐξισλαμισμοὺς καί μὲ τὸ κήρυγμά τους, ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ τὸν πατρο-Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ, τονώνει τὸ θρησκευτικὸ φρόνημα τοῦ ποιμνίου καί ἰσχυροποιεῖ τὴν ἀντίστασή του τόσο ἀπέναντι στοὺς μουσουλμάνους, ὅσο καί στοὺς δυτικούς ἱεραποστόλους πού δροῦν κυρίως στό μικρασιατικὸ χῶρο.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὄχι μόνο τονώνει τὴν θρησκευτικὴ συνείδηση τοῦ ποιμνίου του καί δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις τῆς ἀντίστασής του, ἀλλὰ καί ἐνσαρκώνει τὰ δράματα, τίς ἐλπίδες καί τὸ μεγαλεῖο πού ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης εἶχε ἐμπνεύσει στοὺς ὑπηκόους της. Συσπειρωμένο τὸ Γένος γύρω του ζεῖ μὲ τὸ ὄραμα τῆς ἀπελευθέρωσής του ἀπὸ τὴν Ὀθωμανική κυριαρχία καί μὲ τὴν προσμονή τῆς ἀνασύστασης τῆς αὐτοκρατορίας. Σύμβολο τοῦ Γένους σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς ἱστορικῆς του πορείας εἶναι ἡ Ἁγία Σοφία καί σημεῖο ἀναφορᾶς του ἡ Κωνσταντινούπολη. Μὲ ἄξονα τὴν Κωνσταντινούπολη καί τὴν Ἁγία Σοφία δημιουργοῦνται οἱ

θρύλοι καί οί παραδόσεις γιά τήν κόκκινη μηλιά, τό μαρμαρωμένο βασιλιά, τά ψάρια τοῦ Μπαλουκλή, δεδομένα πού ριζώνουν γερά στή συνείδησή του καί τοῦ διατηροῦν τό αἶσθημα τῆς ἐλπίδας καί τῆς προσμονῆς γιά ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας καί γιά πραγμάτωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἡ ἐνσάρκωση τῆς ὁποίας προϋποθέτει τήν ἑλληνικότητα τῆς Μ. Ἀσίας. Εἶναι λάθος νά θεωρεῖται ὁ Κωλέττης εἰσηγητής τῆς Μ. Ἰδέας. Ὁ Κωλέττης στό λόγο του στήν Βουλή ἐκφράζει μία πραγματικότητα πού ἀποτελοῦσε τούς δραματισμούς τοῦ λαοῦ ὁ ὁποῖος ἦταν σταθερά προσηλωμένος στό ὄραμα τῆς Μ. Ἰδέας.

Κατά τή διάρκεια τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας τό Γένος ἀντιστέκεται καί μέχρι τόν 19ο αἰώνα ἔχει ἰδεολογική συνοχή καί συγκεκριμένη προοπτική πού ἦταν ἡ ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινούπολης. Στά χρόνια αὐτά ἡ θρησκευτική πίστη καθορίζει τή θέση τῶν ὑπήκοων στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Τά ἑλληνορθόδοξα βέβαια πνευματικά καί πολιτιστικά δεδομένα εἶναι κυρίαρχα μέσα στό χῶρο τῆς Ρωμιοσύνης πού περιλαμβάνει ὅλους τούς ὀρθοδόξους λαούς, μέ δεδομένη ὁμως τήν πνευματική καί πολιτισμική κυριαρχία τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ κάθε Ρωμιός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποτελοῦσε ἕνα δυνάμει Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος μέ τήν παιδεία συνειδητοποιῶταν ἔθνικά. Σ' αὐτή τή συνειδητοποίηση ἡ ἔθναρχοῦσα Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης ἔπαιξε ρόλο καθοριστικό. Στό ἔμψυχο ὕλικό πού αὐτή διέσωσε στά δέκα χρόνια τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας θά στηριχθεῖ ὁ νεοελληνικός διαφωτισμός γιά νά ἀναπτύξει τήν νεοελληνική ἐθνική συνείδηση καί νά δημιουργήσει ἐθνικό κράτος.

Μεταξύ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰδεολογίας τῶν Ρωμιῶν πού ἔχουν ὡς πολιτικό τους στόχο τήν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας, μέ κέντρο τήν Κωνσταντινούπολη καί τῶν διαφωτιστῶν πού ζητοῦν τή δημιουργία τοῦ ἐθνικοῦ κράτους τῆς Ἑλλάδος, ἀναπτύσσεται μιά σύγκρουση μέσα στήν ὁποία ὑπάρχει τό ἰδεολογικό γίνεσθαι τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

Ὁ νεοελληνικός διαφωτισμός ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ ὑπερεκτιμᾷ τήν κλασική ἀρχαιότητα καί υἱοθετεῖ ὡς ἰδεολογικό του σύμβολο τόν Παρθενῶνα. Ἐπηρεα-

σμένους από τήν Εὐρώπη ἡ ὁποία ἀποστρεφόταν τόν Μεσαίωνα μέ τόν κοινωνικό ὀλοκληρωτισμό καί τήν παπική αὐθεντία προβαίνει στήν ὀλέθρια γιά τήν ἱστορική μας πορεία, ταύτιση τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινούπολης μέ τό δυτικό Μεσαίωνα, ἐνῶ γνωρίζουμε ὅτι στήν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης δέν ὑπῆρχαν σταθερές κοινωνικές τάξεις καί κληρονομική διαδοχή, στοιχεῖο πού δηλώνει, τηρουμένων πάντοτε τῶν ἱστορικῶν ἀναλογιῶν, τή δημοκρατικότητά της.

Στήν ἀποστροφή τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ πρός τήν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης πρέπει νά ἀναζητήσουμε τά ἰδεολογικά δεδομένα τῆς συρρίκνωσης τοῦ ἑλληνισμοῦ, κυρίως δέ τήν ἀπώλεια τῆς Μ. Ἀσίας.

Στό ἑλλαδικό κρατίδιο, πού προέκυψε μετά τή μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἡ ἀποστροφή πρός τήν αὐτοκρατορία καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς σημεῖον ἀναφορᾶς της, παίρνει ἐπικίνδυνες διαστάσεις. Τό ζήτημα δέν σταματᾷ στήν προσκόλλησι τοῦ ἑλλαδικοῦ κρατιδίου στήν κλασική Ἑλλάδα, ἀλλά φτάνει μέχρι τήν ἀνακήρυξη τῆς ἑλλαδικῆς ἐπικρατείας σέ αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία, τό 1833 μέ πρωτεργάτη τόν Θεόκλητο Φαρμακίδη. Αὐτός ἐπηρεασμένος ἀπό τόν Ἀδαμάντιο Κοραῆ καί σέ συνεργασία μέ τοὺς Βαυαροὺς προβαίνει στό ἑλλαδικό αὐτοκέφαλο, πράξι πού διασπᾷ καί σέ πρακτικό ἐπίπεδο τήν ἐνότητα τοῦ Γένους μας. Τό ἑλλαδικό αὐτοκέφαλο τοῦ Θ. Φαρμακίδη, ἰδεολογική συνέπεια τῆς ἀποστροφῆς πού διακατεῖχε τή διανόηση τοῦ ἑλλαδικοῦ κρατιδίου πρός τήν Κωνσταντινούπολη, τήν αὐτοκρατορία καί κατά συνέπεια καί πρός τό Οἰκονομικό Πατριαρχεῖο, τήν ὄρατή παρουσία τῆς αὐτοκρατορίας, δέν διασπᾷ μόνο τήν ὀλότητα τοῦ Γένους ἀλλά καί τραυματίζει ἐπικίνδυνα τή Μ. Ἰδέα καί τά λαϊκά ὄραματα. Διότι ὡς τό 1850, πού ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποκτᾷ κανονική ὑπόστασι, οἱ σχέσεις Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου - Ἀθηνῶν εἶναι τεταμένες, ἂν καί ἡ ἱστορική ἀναγκαιότητα ἐπέβαλε στενή συνεργασία τῆς Ἀθήνας μέ τό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ἐξακολουθεῖ νά δρᾷ γιά τό γένος τῶν Ρωμαίων, γιά τοὺς Ἕλληνες, τοὺς δυνάμει Ἕλληνες καί τοὺς ἄλλους ὀρθοδόξους λαοὺς, μέ ἐξαίρεση τοὺς Βούλγαρους, ὡς ἐθναρχοῦσα Ἐκκλη-

σία. Ὁ Πατριάρχης παραμένει ὡς τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή τοῦ 1922, ὁ Ἐθνάρχης, ὁ θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἄσχετα ἀπὸ τίς μεταξὺ τούς ἐθνικὲς διαφοροποιήσεις. Ἐκτός ὁμοῦ ἀπὸ τὴ διάσπαση τῆς ὁλότητος τοῦ Γένους μας, πού ἐπέφερε μὲ τὸ αὐτοκέφαλο ὁ Θ. Φαρμακίδης, ὁ νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς ἀντιμετωπίζοντας κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ Πατριαρχεῖο «*ῥμαιμον καὶ ὁμόγλωττον*» πρὸς τὸν ἑλληνισμό, προκάλεσε τοὺς ἄλλους Βαλκανικοὺς λαοὺς νὰ ἀκολουθήσουν παρόμοια συμπεριφορά, γεγονός πού συνέβη στους Βουλγάρους, μὲ ὅλες τίς δυσμενεῖς συνέπειες πού εἶχε ἡ στάση αὐτῆ τῶν Βουλγάρων γιὰ τὸ Μακεδονικὸ ἑλληνισμό.

Στὴν ἰδεολογικὴ προσκόλληση τῆς Ἀθήνας στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα καὶ στὴν ἀποστροφή της πρὸς τὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλης πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Δέν ἔλειψαν βέβαια καὶ οἱ ἀντιδράσεις. Πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος κατανοεῖ τίς τραγικὲς συνέπειες τοῦ ἑλλαδικοῦ αὐτοκεφάλου γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Γένους καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος ἀποκαθιστᾷ στὸ ἔργο του τὴν τρίσημη ἐνότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς, αὐτοκρατορία Κωνσταντινουπόλης, νέος ἑλληνισμὸς. Στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ προβάλλει ἐπιτακτικὰ τὸ αἶτημα τῆς διάσωσης τοῦ ἐξωελλαδικοῦ ἑλληνισμοῦ πού ταυτίζεται μὲ τὸ ὄραμα τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀναπτύσσονται δύο τάσεις. Ἡ μία βλέποντας τὴν πνευματικὴ, πολιτισμικὴ καὶ οικονομικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Γένους μας στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία υἰοθετεῖ τὴ γραμμὴ τῆς σταθερῆς ἀνάπτυξης, ἔτσι ὥστε ἡ Πύλη νὰ βρεθεῖ δέσμια ἐνός τετελεσμένου γεγονότος, τῆς παντελοῦς κυριαρχίας τοῦ ἑλληνισμοῦ μέσα στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Μὲ τὴν τάση αὐτὴ συστοιχίζεται καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ πολιτικὴ πού υἰοθετεῖ ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ' κατὰ τὴν πρώτη του πατριαρχεία (1874-1882). Ἐπιδιώκει νὰ πετύχει καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλει εἰρηνικὴ συνύπαρξη τοῦ

ποιμνίου του μέ τούς Ὄθωμανούς καί μέ τό σλαβικό κόσμο. Ἡ εἰρηνική αὐτή συνύπαρξη θά βοηθοῦσε στήν μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνισμοῦ τά οὐσιαστικότερα κέντρα τοῦ ὁποίου βρίσκονταν ἔξω ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ἡ Σμύρνη, ἡ Τραπεζοῦντα, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Θεσσαλονίκη, τά Γιάννενα, τό Μοναστήρι ἦταν πόλεις μέ καθοριστική παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, οἱ ὁποῖες εἶχαν θρησκευτική καί πολιτική τους κεφαλή τόν Πατριάρχη. Ὁ Ζάππας, ὁ Συγγρός, ὁ Ζαρίφης, ὁ Στεφάνοβιτς εἶναι τά οἰκονομικά κεφάλαια τοῦ ἑλληνισμοῦ πού ἀναπτύχθηκαν ἔξ αἰτίας τῆς δραστηριότητάς τους μέσα στήν Ὄθωμανική αὐτοκρατορία.

Ἄλλά καί πρὶν ἀπό τόν Ἰωακείμ τόν Γ' ὁ Πατριάρχης Διονύσιος γράφει τό 1869 στούς Κρήτες προτρέποντάς τους νά συμβάλουν στήν ἀνάπτυξη *«ἐπιδοθῆτε ἕκαστος μετά ζήλου καί τῆς χαρακτηριζούσης ὑμᾶς ἀξιεπαίνου φιλοπονίας εἰς τά ἔργα ὑμῶν, φιλοτιμούμενοι σύμπαντες, ἐν ὁμοφροσύνῃ καί ἀγάπῃ ἀδελφικῇ, ἵνα προνοήσητε... περί τῆς αὐξήσεως καί συντηρήσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί λοιπῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων καί περί τῆς διαρρυθμίσεως ἐν γένει τοῦ κοινωνικοῦ ὑμῶν πολιτεύματος...»*.

Κατά τή δεύτερη πατριαρχία του ὁ Ἰωακείμ ὁ Γ' (1901-1912) ὅταν πλέον συνειδητοποιεῖ τό ἀναπόφευκτο τῶν ἐθνικιστικῶν συγκρούσεων ξεκινᾷ τόν Μακεδονικό ἀγῶνα πρὶν τόν ξεκινήσει ἡ Ἀθήνα. Ὁ Γερμανός Καραβαγγέλης στήν Καστοριά, ὁ Αἰμιλιανός στά Γρεβενά, ὁ Χρυσόστομος Καλαφάτης, μετέπειτα ἔθνομάρτυρας Σμύρνης, στή Δράμα, ὁ Γρηγόριος Ὁρολογᾶς, μετέπειτα ἔθνομάρτυρας Κυδωνιῶν, στή Στρώμνιτσα, ὁ Ἰωακείμ Φορόπουλος στό Μελένικο καί μετά στήν Πελαγονία, εἶναι οἱ ἀρχιερεῖς πού δροῦν στή Μακεδονία σέ συνεργασία μέ τόν Ἰωῶνα Δραγούμη καί τούς ἄλλους προξένους πού θά φτάσουν στή συνέχεια καί θά ἀγωνιστοῦν γιά τό Μακεδονικό ἑλληνισμό, ὁ ὁποῖος σέ ἀντίθεση μέ τόν μικρασιατικό πού ἀναπτύσσεται, ἀντιμετωπίζει τόν κίνδυνο τῆς σλαβικῆς κυριαρχίας.

Τό πρόβλημα ὁμως τῆς διάσωσης τοῦ βαλκανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἔξακολουθεῖ νά ὑφίσταται ὡς τήν ἀπελευθέρωσή του τό

1912 καί τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς τήν καταστροφή του τό 1922.

Ἡ εἴσοδος τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου στήν πολιτική σκηνή τῆς Ἑλλάδος μετὰ τό κίνημα τοῦ Γουδί (1909) σηματοδοτεῖ μία νέα πραγματικότητα. Χάρη στούς πολιτικούς του ὀραματισμούς, στό ρεαλισμό τοῦ Γεωργίου τοῦ Α' καί στή στενή συνεργασία μέ τό Πατριαρχεῖο ἡ Ἑλλάδα περνάει τό φράγμα τῶν Τεμπῶν καί μέ τούς βαλκανικούς πολέμους (1912-13) καταλαμβάνει τή Μακεδονία. Ἐλπιδοφόρα μηνύματα προβάλλουν στόν ὀρίζοντα γιά τή Μ. Ἰδέα ἡ ὁποία δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς τήν Μ. Ἀσία καί τό μικρασιατικό ἑλληνισμό. Γιά τό ζήτημα ὁμως τοῦ μέλλοντος τῆς Μ. Ἀσίας ἀναπτύσσεται μιά νέα σύγκρουση. Ὁ Βενιζέλος γίνεται ἐκφραστής τοῦ ἔθνικοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ. Ἐπιδιώκει τή δημιουργία ἑνός διευρυμένου ἔθνικοῦ κράτους πού θά συμπεριλάβει μέσα τό ζωτικότερο τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας καί τοῦ ἐκεῖ ἑλληνισμοῦ, πιστεύοντας, ὄχι ἄδικα, στήν ἀμοιβαία μετακίνηση τῶν Τούρκων στήν Τουρκία καί τῶν ἐκτός τῆς μικρασιατικῆς Ἑλλάδας Ἑλλήνων μικρασιατῶν στήν μικρασιατική Ἑλλάδα.

Ὁ ἀντιβενιζελισμός ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἄν καί συνδέει τόν Κωνσταντῖνο μέ τήν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης, γι' αὐτό καί τόν ὀνομάζει ΙΒ', γίνεται μέ τή θέση πού παίρνει στήν ἐπιλογή Ἀντάντ ἢ Κεντρικές Δυνάμεις, ἐκφραστής ἑνός ἐσωστρεφοῦς πατριωτισμοῦ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος. Μέσα στούς κόλπους τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ στήν κρίσιμη στιγμή τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας προβάλλει τό σύνθημα τοῦ «*Οἶκαδε*» καί τῆς μικρᾶς καί ἐντιμῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἑλλάδος τῶν Βαλκανίων ὅπως τή συνέλαβε πρῶτος ὁ Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων στά ὕστερα χρόνια τοῦ Βυζαντίου καί ὅπως τήν εἶδαν λίγο πρὶν τήν μικρασιατική καταστροφή ὁ Γ. Βλάχος καί ὁ Ἰω. Μεταξᾶς. Δέν λείπουν ὁμως καί οἱ ὀραματιστές τῆς Μεγάλης Ἰδέας στό χωρο τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ. Ὁ Ἀθανάσιος Σουλιώτης καί ὁ τραγικός νεοέλληνας Ἴων Δραγοῦμης, ἐξακολουθοῦν νά ζοῦν μέ τό ὄραμα τῆς Μεγάλης Ἰδέας καί βλέπουν τή διάσωση ὄλου τοῦ ἑλληνισμοῦ, μικρασιατικοῦ καί μή, μέσα ἀπό τήν ἰσχυροποίηση τῶν ἑλληνορθόδοξων κοινοτήτων τῆς Ἀ-

νατολής και των κοινοτήτων που είναι εκτός του ελληνικού κράτους. Υίοθετούν δηλαδή την πολιτική του Οικουμενικού Πατριαρχείου, σε μία εποχή όμως που το ίδιο έχει καταλάβει ότι ο αγώνας του εθνικισμού είναι άδυσώπητος, γι' αυτό και τον έχει εγκαταλείψει. Η άποψη του Δραγούμη και του 'Αθ. Σουλιώτη είναι μόνον ρομαντική, αλλά εθνικά δέν είναι επιζήμια γιατί κινείται στη γραμμή της διάσωσης του ζωτικού για τον ελληνισμό χώρου της Μ. 'Ασίας και των Βαλκανίων, του χώρου όπου ο ελληνισμός έδρασε στη διαχρονική του πορεία μέσα από τις πολλαπλές συγκρούσεις και ανακατατάξεις που είδαμε, χωρίς όμως ποτέ, ως το 1915, οι συγκρούσεις και οι αντιπαράθεσεις του ελληνισμού να θέσουν σε δοκιμασία τη Μεγάλη 'Ιδέα που ήταν συνυφασμένη με τη διάσωση της Μ. 'Ασίας και του εκεί ελληνισμού. Ο ξεριζωμός του μικρασιατικού ελληνισμού έγινε βέβαια το 1922, τα ιδεολογικά όμως σπέρματα της μικρασιατικής καταστροφής πρέπει να τα αναζητήσουμε κατά τη διαχρονική πορεία του ελληνισμού σε όρισμένα καθοριστικά γεγονότα. Στην αδιαφορία της Σπάρτης να βοηθήσει την 'Ιωνική επανάσταση του 499, στην άποψη του Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνα να πραγματώσει τα πολιτικά του όραματα στο χώρο της Βαλκανικής, αγνοώντας έτσι τον μικρασιατικό ελληνισμό, στην προσκόλληση του έλλαδικού κρατιδίου, που προέκυψε από τη μεγάλη επανάσταση του 1821, στην κλασική 'Ελλάδα και στην αποστροφή του, τόσο προς την αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης όσο και προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, και τέλος στο τμήμα εκείνο της πολιτικής μας σκηνής που κατά τη μικρασιατική εκστρατεία μιλούσε για τη μικρά και έντιμο 'Ελλάδα και το «Οϊκάδε». Η μικρασιατική καταστροφή καθόρισε την πορεία μας, γιατί μᾶς περιόρισε σ' ένα μέρος της Βαλκανικής και μᾶς στέρησε τη Μ. 'Ασία, τη μία από τις δύο πλευρές του Αιγαίου, όπου ο 'Ελληνισμός δρούσε πνευματικά, πολιτισμικά και οικονομικά κατά την τρισχιλιετή του πορεία. Με την εγκατάσταση του μικρασιατικού ελληνισμού στη σημερινή 'Ελλάδα ή επικράτειά μας όμογενοποιήθηκε εθνικά και οι μικρασιάτες βοήθησαν και βοηθούν στην πνευματική, πολιτισμική και οικονομική ανάπτυξη της 'Ελλάδος,

μέ τήν ἐργατικότητα τους καί τίς ποικίλες ἠθικές καί ὕλικές δυνάμεις πού διέθεταν καί διαθέτουν.

Ἡ συντριβή ὅμως τῆς Μ. Ἀσίας καί κατ' ἐπέκταση τῆς Μεγάλης Ἰδέας, δέν μπορούσε ν' ἀφήνει ἀνεπηρέαστη τήν πνευματική ζωή τοῦ τόπου μας. Ὁ πεσιμισμός τοῦ μεσοπολέμου, μέ τόν Καρυωτάκη, τό Λαπιθιώτη καί τήν Πολυδούρη, ἐκφράζουν, σέ συνδυασμό μέ τό ρεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεσιμισμού τή θλίψη, τήν ἀπογοήτευση καί τόν πόνο τοῦ ἑλληνισμοῦ γιά τήν μεγάλη καταστροφή τοῦ Γένους μας.

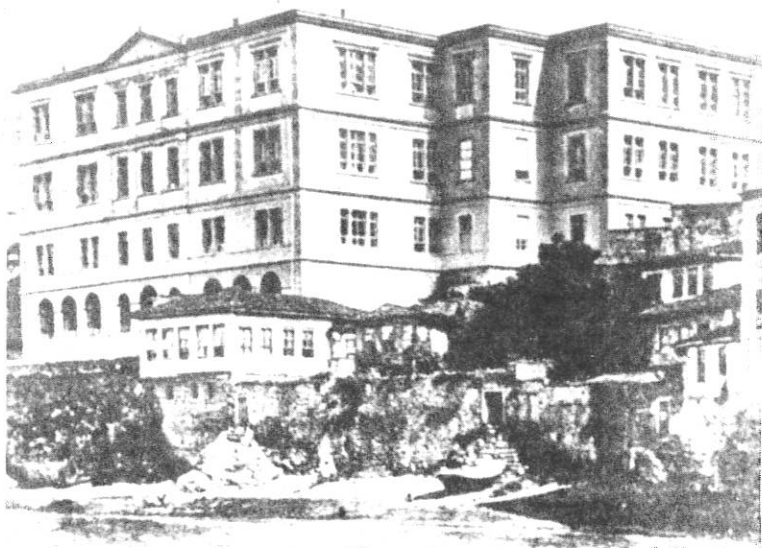
Ὁ ἰσχυρός δεσμός πού εἶχε ὁ ἑλληνισμός μέ τή Μεγάλη ἰδέα, δέν μπορούσε νά ξεπεραστεῖ τόσο εὐκολα. Οἱ ὀραματισμοί τῶν χριστιανικῶν ὀργανώσεων, γιά τή χριστιανική Ἑλλάδα τῆς μεταπολεμικῆς καί μετεμφυλιοπολεμικῆς ἐποχῆς, τήν Ἑλλάδα πού μέ τίς ἀξίες τοῦ ἑλληνισμοῦ καί τοῦ χριστιανισμοῦ θά ἔφτανε στήν ἠθική της ἀνακαίνιση καί θά φώτιζε τήν Οἰκουμένη, πιστεῦω ὅτι ἀποτελοῦν συνέχεια τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ πού συντριβεται τό 1922 μέ τή μικρασιατική καταστροφή.

Λίγο πρίν τήν καταστροφή τοῦ 1922, στούς Δημογέροντες τῆς Σμύρνης, ὁ Ἄρμωστής τῆς Σμύρνης Ἀριστείδης Στεργιάδης, γιά τόν ὁποῖο ἡ ἱστορία ἀκόμα δέν ἔχει ἀποφανθεῖ, διατύπωσε κάποιες ἱστορικές σκέψεις. «*Τήν Μικράν Ἀσίαν πρόκειται νά τήν ἀφήσωμεν. Πρόκειται περί μιᾶς κηδείας. Κηδείας τήν ὁποίαν θά προσπαθήσωμεν νά κάμωμεν ὅσον τό δυνατόν μεγαλοπρεπεστέραν. Ὁ ἑλληνισμός ἀπό τό 21 ἀκολουθεῖ μία ἀνιούσαν γραμμήν μετά καμπυλῶν. Τώρα εὐρισκόμεθα εἰς μίαν καμπύλην, τήν ὁποίαν θά περάσωμεν, καί θ' ἀκολουθήσωμεν πάλιν τήν ἀνιούσαν. Ὁ ἑλληνικός λαός, εἶναι λαός ἐμπορικός. Ἐχόμεν κουρασθῆ. Ὁ τουρκικός λαός εἶναι λαός πολεμικός καί ληστρικός. Ἐφόσον ἔχει ὡς σκοπόν του τό Ἰσμιρέ ντογροῦ, πάντοτε θά στρατολογοῦν, καί πάντοτε θά ἔχωμεν πόλεμον... Νά φύγωμε. Καί μετά παρέλευσιν 10-15 ἐτῶν, ὅποτε ἡ Τουρκική Διοίκησις θά ἀποδειχθεῖ μηδαμινή, ἔναντι τῆς δικῆς μας, ἡ ὁποία τολμῶ νά διαβεβαιώσω ὅτι ὑπῆρξεν καλυτέρα τῆς Ἀγγλικῆς εἰς τήν Αἴγυπτον καί τήν Κύπρον, τότε ἐπανερχόμεθα. Διότι οἱ Τοῦρκοι ἐν τῷ μεταξύ θά ἔχουν τελείως ἀποφθαρή. Ἦδη εἶναι*

έξαντλημένοι και κατάκοποι και αυτοί. Είναι καλοί στρατιώται, αλλά κάκιστοι διοικηταί και οργανωταί. Ό λαός και πρώτος ό ιδικός των, θά κάμη τότε τήν σύγκρισιν τής ιδικής των διοικήσεως μέ τήν ιδικήν μας». Ή απάντηση στίς παραπάνω σκέψεις άς άφεθη στό ιστορικό γίγνεσθαι και στίς νέες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές ανακατατάξεις πού συντελοϋνται σήμερα.

Ο Γερμανός Καρβαγγέλης.

Τό Φροντιστήριο τῆς Τραπεζοῦντος.